

**Skupština Crne Gore
Parlamentarni institut
Istraživački centar**

Kratka informacija:

ODLIV MOZGOVA – TRENDJOVI I IZAZOVI

Podgorica, februar 2020. godine

Broj: 4/2020

Klas. br: 00-52-4/20-

Datum: februar 2020. godine

Pripremili: Jelena Ulić, rukovodilac Parlamentarnog instituta
Sandra Brajušković, šefica Istraživačkog centra
Martin Popović, inženjer za hardver i sistemski softver u Odsjeku za informaciono-komunikacione tehnologije (pripremio infografike)

* *Istraživački centar Skupštine Crne Gore, prilikom izrade istraživačkih radova, koristi se javno dostupnim podacima i podacima iz baza ograničenog pristupa, strogo vodeći računa o kredibilnosti izvora. Centar ulaže sve razumne napore da informacije sadržane u istraživačkom radu budu tačne i potpune, ali ne snosi odgovornost za eventualnu netačnost i nepotpunost istih. Istraživački radovi se koriste samo u svrhu za koju su izrađeni, a u skladu sa Pravilima o izradi istraživačkih radova. Stavovi izrečeni u tekstu ne predstavljaju zvaničan stav Skupštine Crne Gore, niti neophodno drugih institucija ili organizacija čiji se podaci koriste za izradu rada.*

** *Svi pojmovi upotrijebljeni u istraživačkom radu u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.*

SADRŽAJ

UVOD	3
1. GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA.....	4
2. ODLIV MOZGOVA U EVROPSKIM ZEMLJAMA	5
3. MLADI I MIGRACIJE: NAJPOŽELJNIJE ZEMLJE I RAZLOZI ISELJAVANJA	8
3.1. Najpoželjnije zemlje za emigraciju mladih iz zemalja jugoistočne Evrope	9
3.2. Razlozi za iseljavanje mladih iz zemalja jugoistočne Evrope	10
3.3. Studija slučaja: Razlozi iseljavanja u baltičkim zemljama (Estonija, Letonija, Litvanija)	11
4. INICIJATIVE ZA POVRTAK VISOKOKVALIFIKOVANE RADNE SNAGE.....	13
5. POZITIVNI UTICAJI I CIRKULARNA MIGRACIJA KAO EFEKTIVAN ALAT ZA SMANJENJE ODLIVA.....	15
6. IZAZOVI	17
IZVORI INFORMACIJA.....	18

UVOD

Migracije ne predstavljaju nov fenomen: prije samo jednog vijeka Evropa je izgubila značajan dio stanovništva, kada su milioni ljudi potražili bolji i kvalitetniji život u inostranstvu. Procjenjuje se da je u periodu od 1850. godine do 1913. godine više od 40 miliona ljudi emigriralo iz Evrope u Novi svijet u želji za novim mogućnostima. Međutim, bez obzira na dešavanja u prošlosti, u posljednjih nekoliko decenija Evropska unija postala je važno odredište migracionih tokova, što je doprinijelo velikom broju doseljenika u EU. Sa druge strane, prisutna je emigracija i to ne samo u novijim državama članicama EU, već i u onim starijim, naročito u Španiji, Portugalu i Grčkoj, budući da je uslijed nedavne ekonomске i finansijske krize mnogo mlađih ljudi napustilo svoje zemlje.¹

Jedan od najupečatljivijih aspekata migracije je **migracija mlađih ljudi iz zajednica i zemalja i koncept „odliva mozgova“**, odnosno gubitak talenata, jer najtalentovaniji mlađi odlaze u cilju traženja boljih mogućnosti i ostvarivanja profesionalnih težnji, a zemlja ostaje uskraćena za profesionalce, znanje i inovacije. Ovo pitanje izaziva zabrinutost u brojnim zemljama, ne u smislu kapaciteta mlađih za mobilnost unutar i van zemalja (studije ili širenje radnog iskustva), već zbog pronalaženja načina za podsticanje povratka mlađih ljudi u zemlju porijekla.²

Suština je u tome da migracije radno sposobljenog stanovništva i takozvani fenomen „odliva mozgova“, odnosno visokokvalifikovanog stanovništva, osim što pogađaju mnoga društva širom svijeta, **predstavljaju stvarni problem i u Evropi**, budući da stopa zaposlenosti visokokvalifikovanih građana u EU nije u potpunosti dostigla nivo koji je zabilježen prije ekonomске i finansijske krize, te da su karakteristične značajne razlike, ne samo među državama članicama već i među regionima. Stoga, ova tema predstavlja izazov sa stanovišta prava na slobodno kretanje pa u EU i postoji velika potreba da se zajedničkim zalaganjem donosilaca odluka na svim nivoima razvijaju efikasne strategije za zapošljavanje mlađih u cilju obezbjeđivanja kvalifikovanije, profesionalnije i obrazovanije radne snage.³

U svakom slučaju, u literaturi je već decenijama prisutno razmatranje fenomena „odliva mozgova“ i njegovog uticaja na zemlju porijekla, naročito onog negativnog. Naime, kao ključni negativni uticaj navode se visoki troškovi obrazovanja (najčešće na teret budžeta države, odnosno poreskih obveznika), čime odliv mozgova suštinski predstavlja izvoz ljudskog kapitala u koji je neko društvo ulagalo. Takođe, nedostaci se odražavaju u velikoj mjeri i na sektore koji su od velikog značaja za društvo, poput zdravstva, obrazovanja i slično.⁴ Osim toga, visoka stopa odlaska mlađog visokokvalifikovanog kadra može dovesti do smanjenja produktivnosti i rasta, s obzirom na to da u zemlji ostaje starije radno sposobno stanovništvo.⁵ Nasuprot tome, u novije vrijeme govori se i o potencijalnom pozitivnom uticaju emigracije mlađih, u smislu protoka znanja, sticanja dodatnog znanja i vještina, te pozitivnog uticaja na zemlju odredišta koja dobija novo znanje i iskustvo.⁶ Međutim, migracije predstavljaju kompleksnu pojavu i imaju veoma širok uticaj na ekonomsku i društvenu sferu života, a suštinski izazov je to što se *najveći broj rasprava završava na nivou teorije zbog nedostatka preciznih i tačnih podataka koji bi pokazali stvarni uticaj iseljavanja stanovništva na zemlje porijekla ili na zemlje odredišta.*⁷

U radu se termini *emigracija i iseljavanje*, te *imigracija i useljavanje* upotrebljavaju kao sinonimi.

¹ European Commission, Demographic Scenarios for the EU, Chapter: Demographic consequences of 'brain drain', page 51, April 2019

² Williamson, Howard, Supporting Young People in Europe – looking to the future, Council of Europe, July 2017, pages 61 and 62 <https://rm.coe.int/supporting-young-people-in-europe-looking-to-the-future/1680739f47> (pristupljeno 19.2.2020)

³ European Union, BRAIN DRAIN: a one way ticket? - Workshop on youth and workforce migration, 9 October 2018 https://europa.eu/regions-and-cities/programme/sessions/41_en (pristupljeno 19.2.2020)

⁴ Doc. dr Melović B, doc. dr Stanković J, *Odliv mozgova (brain drain) – uzrok i(l)i posljedica krize populacije*, časopis Ekonomskog fakulteta u Podgorici Preduzetnik, broj 8, april 2012, str. 29-35 http://www.gallery.efac.me/Preduzetnik_8.pdf (pristupljeno 19.2.2020)

⁵ European Commission, EU Science Hub, European Impact of brain drain - EU Demographic Scenarios

⁶ Glossary on Migration, International Organization for Migration, Geneva, 2019, page 20 https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (pristupljeno 19.2.2020)

⁷ Stanković, Dragana, Odliv mozgova kao gubitak i(l)i dobitak za zemlju porekla, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, broj 5, 2011. godina, str. 515-526.

1. Glavni nalazi istraživanja

U doba otvorenog tržišta i slobodnog kretanja radne snage preko granica, ne iznenađuje podatak da postoji emigracija velikih razmjera ne samo iz zemalja Zapadnog Balkana, već i pojedinih zemalja članica EU i to do bogatih evropskih zemalja, najčešće Njemačke. Iako zemlje imaju ograničene načine da spriječe emigraciju visokokvalifikovanih ljudi čak i u povoljnim geografskim, socijalnim i ekonomskim uslovima, pojedine zemlje preduzimaju inicijative uvođenjem ekonomskih šema i ostalih podsticaja kako bi olakšali povratak onima koji su napustili svoju matičnu zemlju.

Obim problema sa odlivom mozgova varira značajno među zemljama. Ipak, prema najnovijim istraživanjima, zemlje Zapadnog Balkana ulaze u sami vrh liste zemalja sa najvećim odlivom mozgova. Na svjetskoj listi zemalja sa najmasovnjim iseljavanjem **Bosna i Hercegovina i Hrvatska** zauzimaju treće i četvrto mjesto, a **Sjeverna Makedonija i Srbija** osmo i deseto mjesto. Na primjer, podaci pokazuju da je **Hrvatsku od 2013. godine napustilo 525 ljekaza, a BiH, samo u 2016. godini, blizu 300 ljekaza**. Osim toga, pojedine zemlje članice EU takođe se suočavaju sa ovim izazovom, pa se u istraživanjima i literaturi najčešće u tom kontekstu pominju **Rumunija i Bugarska, Estonija, Letonija, Litvanija, Slovačka**, kao i zemlje pogodjene finansijskom krizom, poput **Španije**.

Sektor obrazovanja i sektor zdravstva nijesu jedini sektori koji se suočavaju sa odlivom mozgova. Inženjeri, te kadrovi iz oblasti informaciono komunikacionih tehnologija takođe napuštaju svoju matičnu zemlju u masovnom broju. **Ekonomski faktori**, poput nezaposlenosti i niskih zarada, spadaju među najvažnije uzroke migracije mladih koji u pokušaju da poboljšaju svoje mogućnosti emigriraju iz svojih zemalja, naročito u **Hrvatskoj, Rumuniji i Srbiji**. Takođe, ekonomski faktori ključni su za iseljavanje i u **Estoniji i Litvaniji**. Na drugom mjestu su **obrazovni razlozi**, ali značajno iza ekonomskih. Na trećem mjestu je kulturna raznolikost, kao razlog, koja je važna u **Sloveniji** (u poređenju sa ostalim zemljama).

Kada su u pitanju specifični podsticaji za povratnike, oni obuhvataju primjere koji nude šeme poput finansijskih ili drugih beneficija i šire pakete podrške / reintegracije u cilju pomoći i podrške povratku radne snage koja je emigrirala. Međutim, nema dovoljno dokaza uticaja na kojima bi se mogli zasnovati zaključci o efikasnosti ovih mjera, pa ovo pitanje ostaje predmet daljeg istraživanja.

U ovom dokumentu, u nekoliko poglavljaju predstavljene su informacije u vezi sa odlivom mozgova u evropskim zemljama, migracijom mladih (uključujući najpoželjnije zemlje za emigraciju i razloge za iseljavanje mladih iz zemalja jugoistočne Evrope), inicijativama za povratak visokokvalifikovane radne snage, pozitivnim uticajem i cirkularnom migracijom kao efektivnim alatom za smanjenje odliva, te izazovima u tom pogledu. Istraživački centar je podatke u vezi sa navedenom tematikom prikupio iz niza studija, analiza i publikacija relevantnih institucija i organizacija.

DEFINICIJE

Odliv mozgova (eng. *brain drain*) – U najopštijem smislu ovaj pojam definiše se kao trošenje ljudskog kapitala u okviru specifičnih zanimanja ili ekonomskog sektora koje je rezultat emigracije visokoobrazovanih (visokokvalifikovanih) stanovnika iz zemlje porijekla u drugu zemlju, ili iz jednog regiona zemlje u drugi region (unutrašnje migracije). Konkretnije, pojam „*odliv mozgova*“ koristi se da opiše migracije studenata, intelektualaca, naučnika i tehnologa iz zemlje porijekla u stranu zemlju (spoljni odliv mozgova) ili da opiše migraciju unutar zemlje porijekla (unutrašnji odliv mozgova). Iako se pod pojmom „*odliv mozgova*“ podrazumijeva jedna vrsta migracije, ovaj pojam ne predstavlja klasičnu migraciju, ukoliko se u obzir uzme da se počeo intenzivnije upotrebljavati sa pojačanom „migracijom za boljim životom“ naučnika, ljekaza i tehnologa iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje svijeta, prvenstveno SAD.

Protok znanja, cirkularna migracija (eng. *brain circulation, circular migration*) – Ovaj pojam odnosi se na kretanje visokoobrazovanih (visokokvalifikovanih) stanovnika između zemlje porijekla i drugih zemalja, pri čemu svojim znanjem i primjenom stečenih vještina mogu doprinijeti zemlji porijekla, kao i zemlji privremenog boravka/odredišta.

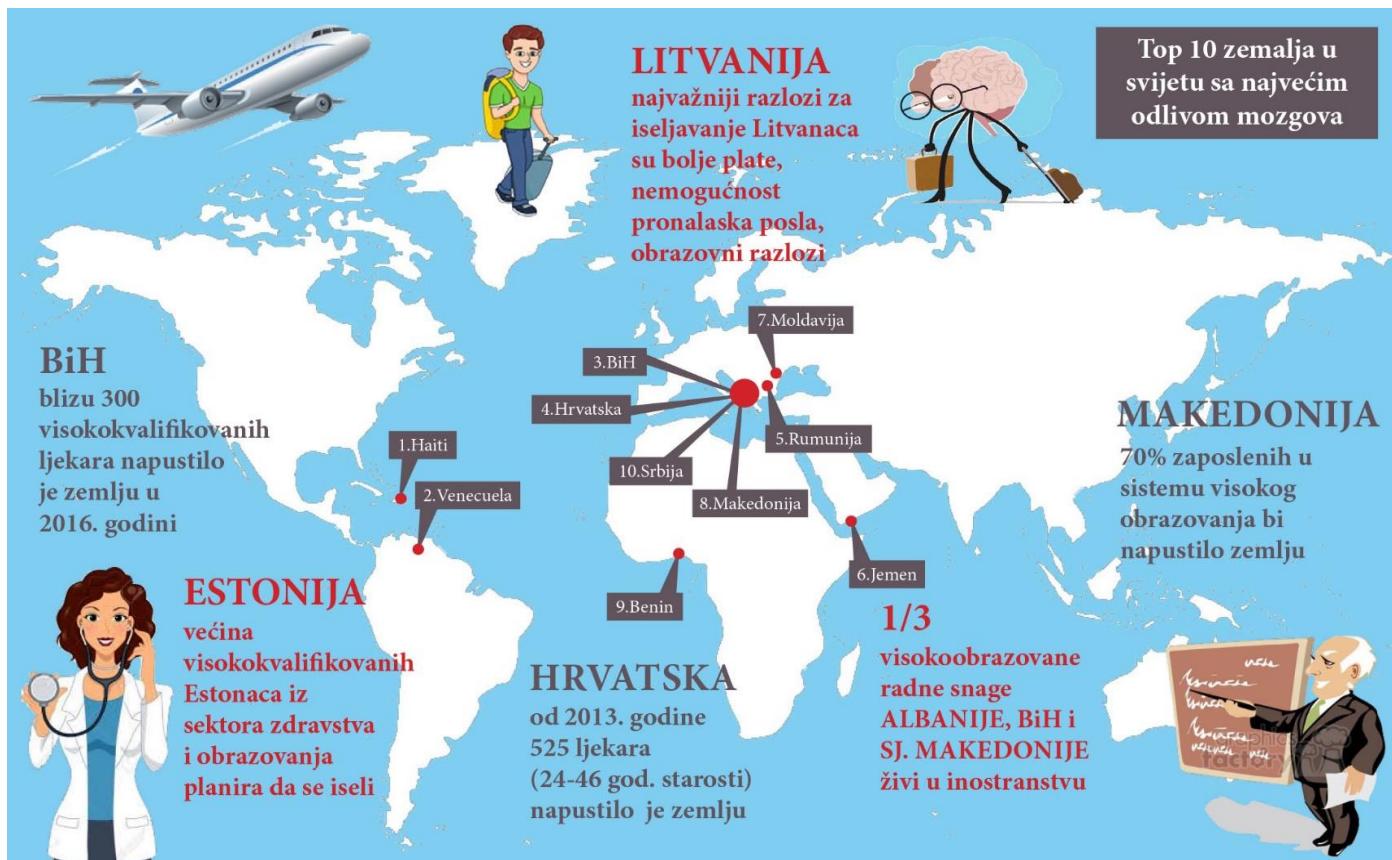
Priliv mozgova (eng. *brain gain*) – Posmatrano iz perspektive zemlje odredišta, ovaj pojam koristi se za opisivanje imigracije visoko kvalifikovanih radnika u zemlju koja za rezultat ima sticanje ljudskog kapitala. Pojam „*priliv mozgova*“ dešava se i kada se visokokvalifikovani radnici vrate u zemlju porijekla sa znanjem i vještinama stečenim za vrijeme boravka u zemlji odredišta.

Izvor: Glossary on Migration, International Organization for Migration, Geneva, 2019

2. Odliv mozgova u evropskim zemljama

Najnovije istraživanje britanskog lista „The Economist“ na temu masovnog iseljavanja visokoobrazovanih i talentovanih ljudi u svijetu, a u skladu sa podacima preuzetih iz Globalnog izvještaja o konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma (WEF)*, evropske zemlje BiH, Hrvatska, Rumunija, Moldavija, Sjeverna Makedonija i Srbija nalaze se u **prvih 10 zemalja u svijetu sa najvećim odlivom mozgova** (vidjeti sliku). Na ovoj svjetskoj listi, BiH zauzima treće mjesto, Hrvatska četvrto, Rumunija peto, Moldavija sedmo, Sjeverna Makedonija osmo i Srbija deseto mjesto, što pokazuje da su najveću stopu iseljenja visokokvalifikovane radne snage od zemalja EU imale Hrvatska i Rumunija, dok od zemalja Zapadnog Balkana Bosna i Hercegovina prednjači. Ovaj proces doveo je do nedostatka ponude radne snage u ovim zemljama, naročito u oblasti nauke i tehnologije.

*Izvor: The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, Klaus Schwab, 2019
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

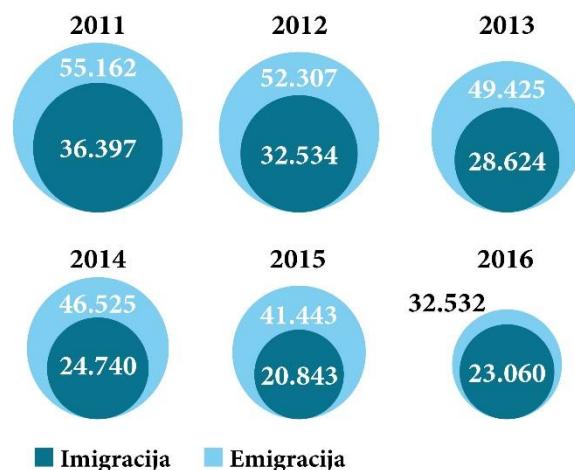
Od 2017. godine, više od trećine visoko-obrazovane radne snage Albanije, Bosne i Hercegovine, Sjeverne Makedonije živi u inostranstvu.⁸

Institut za strateška istraživanja i edukaciju sa sjedištem u Skoplju objavilo je krajem decembra 2017. godine studiju koja pokazuje da bi blizu 70% predavača, asistenata i istraživača koji rade u sektoru visokog obrazovanja u **Makedoniji** razmotrili odlazak iz zemlje u potrazi za novim mogućnostima zapošljavanja, dok 20% njih se već prijavilo za posao u inostranstvu.⁹

Prema izvještaju o napretku za 2019. godinu, stalan pad populacije svake godine za 0,5%, zajedno sa iseljavanjem i odlivom mozgova, naročito obrazovanih mladih ljudi, ostaju ključni srednjoročni i dugoročni ekonomski izazovi za Srbiju.¹⁰ U **Srbiji**, kao društvu po tradiciji koje je skloni migracijama, intenzitet migracija se znatno povećao u protekle dvije i po decenije kao posljedica društveno-političkih događaja u zemlji i opštih migracionih trendova u svijetu. Studije navode da pouzdanih podataka nema, ali stručnjaci procjenjuju da je u periodu od 2008. do 2015. godine preko 240.000 građana Srbije otišlo iz zemlje, upozoravajući da ovaj fenomen značajno doprinosi demografskoj, društvenoj, ekonomskoj, tehnološkoj i kulturnoj diverzifikaciji zemlje budući da migranti uglavnom predstavljaju mlađi, energičniji, obrazovaniji i prilagodljiviji dio populacije. Prema studiji koju je sprovedla Fondacija Fridrih Ebert, tri četvrtine mladih u Srbiji izražava želju/namjeru da emigrira, što stavlja Srbiju na prvo mjesto među zemljama u regionu, u kojima takvu želju ima u prosjeku polovina ispitanika.¹¹

Albanija je doživjela značajan nivo emigracije između 2011. i 2016. godine. Iako je broj ljudi koji su emigrirali opao sa 55.162 u 2011. godini na 23.060 u 2016. godini, taj broj svakako je veći u odnosu na broj ljudi koji se useljava u zemlju (čemu svjedoče podaci prikazani na Grafikonu 1).¹²

Grafikon 1. Useljavanje i iseljavanje u Albaniji, 2011-2015

Izvor: European Council on Foreign Relations/Albanian Institute of Statistics

Međutim, ne pogađa odliv mozgova samo zemlje Zapadnog Balkana, već i zemlje EU. **Bugarska, Hrvatska i Rumunija** su se prije ulaska u EU suočavale sa nivoom migracije znatnih razmjera. U 2017. godini, rumunski državlјani radne dobi koji žive u EU činili su 19.7% stanovnika Rumunije, što predstavlja najveću nacionalnu grupaciju među građanima EU koji su bili mobilni. Procenat je takođe bio znatan za Hrvatsku (14%) i Bugarsku (12.5%), imajući u vidu prosjek EU koji je bio 3.8% za istu godinu.¹³

Rezultat globalne ekonomske krize koja je Hrvatsku povukla u recesiju 2008. godine i otvaranja granica nakon pridruživanja Evropskoj uniji 2013. godine, doveo je do toga da **Hrvatska** doživi drastično povećanje stope emigracije visokoobrazovanih mladih ljudi u potrazi za dodatnim kvalifikacijama i zaposlenjem u inostranstvu. Odliv mozgova u Hrvatskoj izazvao je ozbiljnu zabrinutost među političarima i u društvu uopšte, dok se i dalje suočava ne samo sa odlaskom njene „najsajajnije i najbolje“ radne snage, već i sa problemom nataliteta.

⁸ Migration and Brain Drain, Europe and Central Asia Economic Update, Office of the Chief Economist, World Bank Group, Fall 2019, pg. 65

<https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update> (pristupljeno 19.2.2020)

⁹ Vracic, Alida, *The way back: Brain drain and prosperity in the Western Balkans - Policy brief*, European Council on Foreign Relations, May 2018, pg. 2,

https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_bain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans (pristupljeno 19.2.2020)

¹⁰ Serbia 2019 Report, European Commission, Brussels 29.5.2019, pg. 48 (pristupljeno 22.2.2020),

¹¹ Popadić, D, Pavlović, Z., Mihailović, S, *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, str. 35, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf> (pristupljeno 22.2.2020)

¹² Vracic, ibid, pg. 5

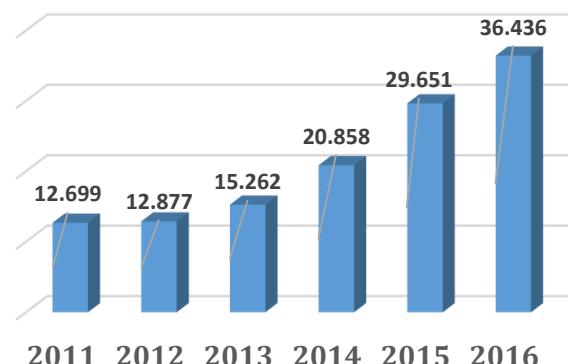
¹³ Jusić, M, Lavrić, M, *Youth study Southeast Europe 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, 2019, pg. 73, <https://www.fes-soe.org/features/youth-studies/> (pristupljeno 19.2.2020)

Emigraciju mlađih zaposlenih, ali i starije visokostručne radne snage, u Hrvatskoj i regionu neki doživljavaju kao glavnu prijetnju razvoju, konkurentnosti i održivosti kako u zemljama članicama EU tako i u zemljama kandidatima.¹⁴

Sa dugom istorijom emigracije, Hrvatska je doživjela novi talas emigracije od ulaska u EU 2013. godine, slično kao i druge zemlje pristupnice u fazama proširenja 2004. i 2007, kao što su **Poljska i Rumunija**. Emigraciju, koja u prosjeku bilježi stalni porast od sredine 1990-ih, dodatno su podstakli faktori „privlačenja“ koji su povezani sa slobodnim kretanjem radnika unutar EU. Osim toga, podaci o migraciji koje je dostavio Hrvatski zavod za statistiku jasno pokazuju da je emigracija ponovo imalo relativan rast, dok se imigracija (useljavanje) smanjivalo od samog početka finansijske krize kao rezultat recesije.¹⁵ Prema zvaničnim statističkim podacima, **36.436 ljudi je napustilo Hrvatsku u 2016. godini** (broj ljudi koji su se od tada vratili je nepoznat).

Međutim, iako su se mnogi nadali da će pristupanje EU pružiti dovoljno podsticaja za ljude da ostanu i napreduju u Hrvatskoj, kao što se dogodilo u Bugarskoj i drugim zemljama, podaci pokazuju da je proces ubrzao iseljavanje (čemu svjedoče podaci prikazani na Grafikonu 2).¹⁶

Grafikon 2. Emigracija iz Hrvatske, 2011-2016

Izvor: European Council on Foreign Relations

Mnogi zdravstveni radnici odlaze u Evropsku uniju i Švajcarsku. Više plate u zemljama sa većim dohotkom, bolji uslovi rada, kao i profesionalni razvoj su glavni razlozi za iseljavanje zdravstvenih radnika. Stoga, migracija je često jedini put za ljekare i medicinsko osoblje da steknu iskustvo u centrima izvrsnosti i subspecijalnosti.

Izvor: Migration and Brain Drain, The World Bank

Nedostatak zdravstvenih radnika je kritičan izazov u mnogim evropskim zemljama. Naime, prema podacima nacionalnog udruženja medicinskih radnika, u BiH je blizu **300 visokokvalifikovanih ljekara napustilo zemlju u 2016. godini**. Broj ljekara koji se iseljava može biti i veći, s obzirom na činjenicu da neki od njih napuste zemlju odmah nakon završetka medicinskog obrazovanja, pa se samim tim nikada ni ne prijave na biro rada.¹⁷ Od 2013. godine, **525 ljekara starosti između 24-46 napustilo je Hrvatsku**, a još blizu 1.215 se priprema za odlazak.

Najskorije procjene su da će Njemačkoj biti potrebno 500.000 dodatnih medicinskih sestara do 2030. godine te da će potreba za zdravstvenim radnicima u UK rasti dvostruko brže nego stanovništvo do 2035. godine.¹⁸

Na odliv visoko kvalifikovane radne snage poput zdravstvenih radnika nijesu imune ni neke EU zemlje puput **Bugarske i Rumunije**. Ove zemlje izvještavaju o iseljenju zdravstvenih radnika u velikim razmjerama, uprkos visokoj stopi slobodnih radnih mjesta u njihovom domaćem sektoru zdravstva.¹⁹

¹⁴ Hornstein Tomić, C., Taylor, K., Youth unemployment, the brain drain and education policy in Croatia: A call for joining forces and for new visions, Institut Društvenih znanosti Ivo Pilar, Croatia, Foundation Wissen am Werk / Znanje na djelu, Croatia, 2018, pg. 2 (pristupljeno 21.2.2020)

¹⁵ Tomić, Taylor, Ibid.

¹⁶ Vrancic, *ibid*, pg. 7

¹⁷ Vrancic, *Ibid*.

¹⁸ Migration and Brain Drain, *ibid*, pg. 63

¹⁹ Migration and Brain Drain, *ibid*.

3. Mladi i migracije: najpoželjnije zemlje i razlozi iseljavanja

Ključna obilježja identiteta Evropske unije predstavljaju mladi i obrazovanje, te samim tim čine okosnicu pravednog i otpornog evropskog društva koje odražava konkurentnost i inkluzivnost. Povelja EU o osnovnim pravima članovima 14 i 15 predviđa da evropski građani imaju pravo na obrazovanje i pristup stručnom i kontinuiranom usavršavanju, kao i slobodu da traže zaposlenje, rade i uživaju pravo poslovnog nastanjivanja i pružaju usluge u svakoj državi članici. Osim toga, Povelja propisuje da državljeni trećih zemalja koji imaju radnu dozvolu na teritoriji država članica imaju pravo na jednake uslove rada kao i građani Unije.²⁰

Uloga obrazovanja mladih od vitalnog je značaja za sticanje znanja i vještina koje olakšavaju njihov lični i profesionalni razvoj, istovremeno im obezbjeđujući pristup i integraciju na tržište rada. Dominantan diskurs i politika u vezi sa pristupačnošću i učešćem mladih u obrazovanju naglašava imperativ ulaganja u ljudski kapital i pružanje mogućnosti mladima da se uključe na tržište rada. Međutim, Evropa se suočava sa nizom društvenih, političkih, finansijskih i demografskih promjena koje u manjoj ili većoj mjeri utiču na mlađe i njihovu migraciju.²¹ Prema podacima iz 2016. godine, od ukupno 17 miliona mobilnog stanovništa u EU (eng. EU movers), 3,5 miliona (21%) bili su mladi starosne dobi od 15 do 29 godina

ili 5,5 miliona (32%), ukoliko se posmatra starosna grupa od 15 do 34 godine.²²

Posljednjih godina, jedan od ključnih problema koji izaziva zabrinutost na nacionalnom nivou i nivou Evropske unije je **visoka stopa nezaposlenosti mladih u EU**, koja je svoj vrhunac od 23,9% dostigla 2013. godine.²³ Premda je stopa nezaposlenosti mladih u EU, prema podacima Eurostata, u decembru 2019. godine iznosila 14,9% i dalje dvostruko veća od stope nezaposlenosti odraslih (6,2%).²⁴

Uopšteno, razlozi migracije mladih mogu se posmatrati iz ugla klasičnog teorijskog modela koji, uzimajući u obzir ekonomske i sociološke determinante, prepoznaće **faktore odbijanja** (eng. *push factors*) koji se tiču loših uslova u zemlji porijekla i **faktore privlačenja** (eng. *pull factors*) koji su u vezi sa dobrom uslovima u zemlji destinacije. Kao ključni faktori odbijanja u literaturi se obično, osim visoke stope nezaposlenosti, navode niske zarade, neodgovarajući uslovi na tržištu rada, niži stepen ekonomskog razvoja i slično. Suprotno tome, faktorima privlačenja smatraju se bolji uslovi na tržištu rada i mogućnost zapošljavanja, veće zarade, bolji sistem socijalne zaštite itd.²⁵ Migracije mladih i fenomen „odliva mozgova“, odnosno gubitka visokoobrazovanog stanovništva u akademskoj literaturi i analizi politika često se navode kao neodvojive pojave.²⁶

Složena interakcija faktora odbijanja i privlačenja (eng. push-pull factors) u Poljskoj

Najvažniji pokretač migracija u Poljskoj predstavljaju ekonomski faktori. Rezultati istraživanja u kojima se analiziraju ta pitanja pokazuju da većina stanovništva odlazi iz zemlje u namjeri da ostvari veću zaradu koja bi im omogućila kvalitetniji život, ali i stvaranje uštедevine. Stoga, stanovnici koji odlaze iz zemlje mogu se podijeliti u tri kategorije. U prvu kategoriju, ujedno i najveću, spadaju građani koji odlaze zbog veće zarade i sami pronalaze posao u inostranstvu. Drugu grupu čine mladi sa završenom srednjom školom bez profesionalnog iskustva, koji nijesu u mogućnosti da pronađu posao u zemlji, dok treću grupu čini stanovništvo koje poslodavac upućuje u drugu zemlju (npr. ogrankak međunarodne korporacije) i koje se vraća u Poljsku nakon završetka posla.

Izvor: European Commission, Study on the movement of skilled labour (final report), June 2018, pages 77-78

²⁰ Povelja Evropske unije o osnovnim pravima 2007/C 303/01, član 15 i član 16
http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Povelja%20Evropske%20unije%20o%20osnovnim%20pravima.pdf
(pristupljeno 20.2.2020)

²¹ Devaux, A, Dunkerley, F, Koch, N, Bruckmayer, M Phillips, W Jordan,V, Research for CULT Committee – Education and Youth in the European Union, Current challenges and future prospects,European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, 2019, Brussels, page 11
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629204/IPOL_STU\(2019\)629204_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629204/IPOL_STU(2019)629204_EN.pdf) (20.2.2020)

²² European Committee of Regions, Addressing brain drain: The local and regional dimension, 2018

²³ Ibid, str. 14

²⁴ Eurostat, EU and Euro area unemployment, statistics for December 2019, published on 30 January 2020
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/1015929/6/3-30012020-AP-EN.pdf/b9a98100-6917-c3ea-a544-ce288ac09675> (pristupljeno 20.2.2020)

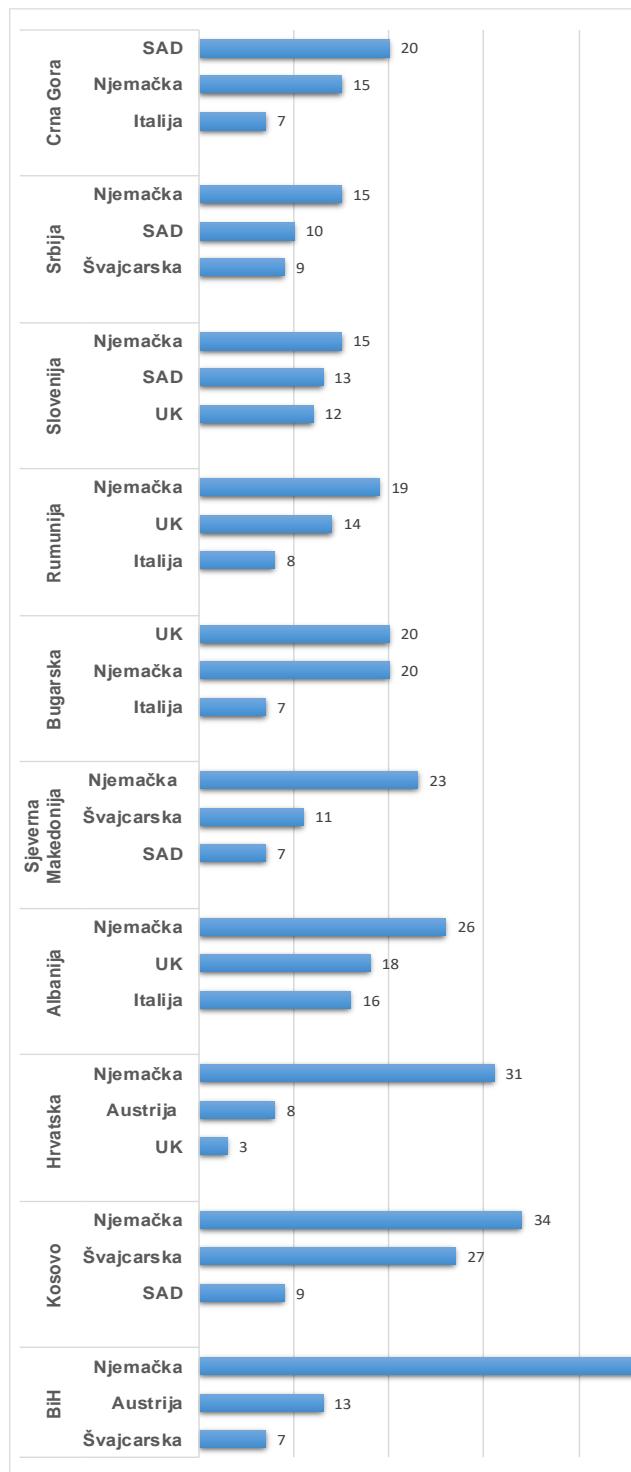
²⁵ Rašević, Mirjana, Migracije i razvoj u Srbiji, Međunarodna organizacija za migracije
https://serbia.iom.int/sites/default/files/Studija%20migracije%20i%20razvoj_0.pdf
(pristupljeno 20.2.2020)

²⁶ European Commission, Study on the movement of skilled labour (final report), June 2018

3.1. Najpoželjnije zemlje za emigraciju mladih iz zemalja jugoistočne Evrope

Sa izuzetkom Bugarske i Crne Gore, većina mladih ljudi iz regiona naveli su Njemačku kao svoj prvi izbor zemlje gdje bi se iselili (vidjeti Grafikon 3)

Grafikon 3. Najpoželjnije zemlje za emigraciju mladih

Njemačka je najčešće navedena kao zemlja prvog i drugog izbora. Druge zemlje od interesa kao destinacije mladih uključuju Veliku Britaniju za Bugarsku, SAD za Crnu Goru, Švajcarsku za Kosovo i Italiju za Albaniju, koje su takođe tradicionalna čvorišta dijaspore ovih zemalja.²⁷

Evropska unija iznova i u kontinuitetu izražava zabrinutost zbog visokog stepena iseljavanja iz zemalja Zapadnog Balkana. Ipak, prema dostupnim podacima, Evropska unija u velikoj mjeri profitira od emigracije.²⁸ Povećan broj otvorenih radnih mesta u nekim ključnim zanimanjima poput inženjerstva, softverskog dizajna i zdravstvene zaštite naveli su mnoge evropske zemlje da prihvate ljude sa Zapadnog Balkana. Tako npr. Njemačka postaje jedna od vodećih zemalja za prihvatanje iseljenika iz zemalja Zapadnog Balkana. U prilog ovome ide činjenica da je Njemačka, kao najbogatija zemlja u EU, prestala 2015. godine sa prihvatanjem zahtjeva za azil od državljana zemalja Zapadnog Balkana, te od tada intenzivno ublažila svoje imigracione zakone za kvalifikovane radnike iz ovog regiona. S obzirom na njen ekonomski rast, stručnjaci navode da može doći do još veće emigracije.

Sve dok postoji potreba za radnom snagom i sposobnost da se privuku radnici iz inostranstva vrlo je izvjesno da bogate zemlje neće ubrzo promijeniti svoju imigracionu politiku.²⁹

²⁷ Jusić, M, Lavrič, M, *Youth study Southeast Europe 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, 2019, pg. 79

²⁸ Vracic, ibid, pg. 9

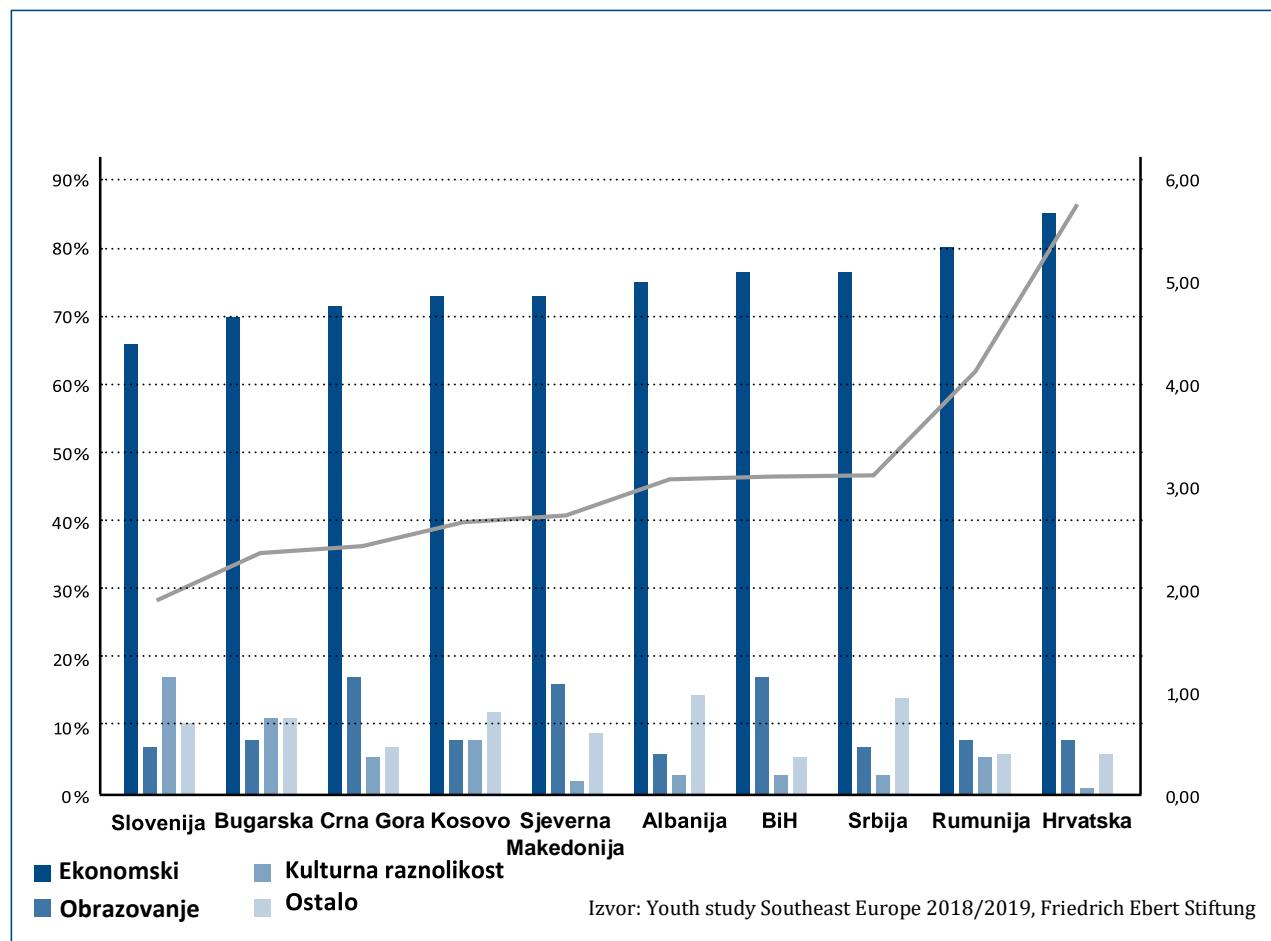
²⁹ Vracic, ibid.

3.2. Razlozi za iseljavanje mladih iz zemalja jugoistočne Evrope

Prema nalazima studije³⁰ fondacije *Friedrich Ebert*, u okviru koje su mladi odgovarali na pitanje koje se odnosi na glavni razlog iseljenja u drugu zemlju, rezultati istraživanja su pokazali da mladi iz jugoistočne Evrope pretežno žele da emigriraju radi **poboljšanja životnog standarda, primanja veće plate i pronalaska boljih mogućnosti zaposlenja**. Izvjesno je da **ekonomski razlozi** predstavljaju **najčešći faktor** koji se temelji na

namjerama mladih da se isele, posebno u Hrvatskoj, Rumuniji i Srbiji. **Obrazovni razlozi** su **drugi najvažniji**, ali sa огромnim jazom iza ekonomskih. U Sloveniji su **razlozi** koji se odnose na doživljavanje **kultурне raznolikosti** relativno važni u poređenju s drugim zemljama, što ukazuje na to da su faktori „privlačenja“ mladih u emigraciji uglavnom relativno jaki, prije nego faktori „odbijanja“ iz svoje zemlje zbog nedostatka poslova ili drugih ekonomskih razloga. Relativno veliki broj mladih odlazi iz Slovenije, uglavnom zato što ih „privlače“ prilike koje imaju u inostranstvu (vidjeti Grafikon 4).

Grafikon 4. Navedeni razlozi za preseljenje u drugu zemlju

³⁰ Jusić, Lavrič, ibid.

3.3. Studija slučaja: Razlozi iseljavanja u baltičkim zemljama (Estonija, Letonija, Litvanija)

Istraživanje koje je sprovedeno 2014. godine pokazalo je da su visokobrazovani stanovnici **Estonije** manje skloni iseljavanju od niže obrazovanih Estonaca (24% u poređenju sa 31%).³¹ Bez obzira na taj podatak, u Estoniji je u više navrata bila prisutna rasprava u vezi sa problemom iseljavanja mlađih i visokokvalifikovanih stanovnika (naročito iz sektora zdravstva).³² Karakterističan je podatak i da je iseljavanje obično trajno ili na duži vremenski period. Među ključnim razlozima iseljavanja su **ekonomski faktori**, uz razlike u pogledu zanimanja: veće plate u inostranstvu su najvažniji razlog iseljavanja za 80% kvalifikovanih radnika, dok je nezaposlenost razlog iseljavanja za 32% kvalifikovanih radnika. **Većina kvalifikovanih i visokokvalifikovanih stanovnika Estonije iz sektora obrazovanja i zdravstva namjerava da emigrira (30%, odnosno 37%) i očekuje da će pronaći posao u inostranstvu.**³³

U analizi Evropskog centra za stručnost objavljenoj 2018. godine navodi se zabrinutost na nacionalnom nivou **u vezi sa istraživačima u Estoniji koji odlaze na univerzitete sa boljom infrastrukturom i mogućnostima finansiranja i zatim se ne vraćaju u zemlju**. Međutim, ne postoje procjene u kojoj je to mjeri. Kao najvažniji faktori motivacije mobilnosti istraživača se navode profesionalni razvoj, mogućnosti saradnje sa vodećim stručnjacima, bolji pristup finansiranju i razvijenijoj istraživačkoj infrastrukturi.³⁴

Prema podacima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (eng. *Organization for Economic Cooperation and Development, OECD*), **Letonija** se suočila sa značajnom stopom iseljavanja posljednjih godina, što je doprinijelo nedostatku radne snage i vještina, ali i dovelo do povećanja zarada. Karakteristično je da je **većina visokokvalifikovanih letonskih emigranata iz sektora i zanimanja u koja država značajno ulaze, poput visokog obrazovanja, uključujući nauku (IT stručnjaci i inženjeri) i medicinu**. Visokokvalifikovani Letonci češće spominju **neekonomске faktore kao razloge iseljavanja**. Istraživanja pokazuju da je 40% visokoobrazovanih Letonaca u inostranstvo otišlo iz ekonomskih razloga, dok su mnogi izrazili nezadovoljstvo društvenom i političkom situacijom u Letoniji, navodeći da ne vide perspektivu za svoju djecu.

Iiseljavanje velikih razmjera u **Litvaniji** pokazuje da su najvažniji razlozi za odlazak stanovnika iz zemlje **ekonomski faktori**. Prema rezultatima istraživanja, stanovnici Litvanije kao ključne razloge iseljavanja navode bolje plate (52%), nemogućnost pronalaska posla u zemlji (24%), te iseljavanje u obrazovne svrhe (7%). Osim ekonomskih razloga, povećanju iseljavanja doprinosi i niz socijalnih faktora poput socijalne nesigurnosti, socijalne nepravde, nezadovoljavajućeg postupanja poslodavaca, te spajanja porodice.³⁵

Prema dostupnim podacima iz 2017. godine, pitanje iseljavanja kvalifikovane radne snage (ljekara i medicinskog osoblja, nastavnika, naučnika, IT stručnjaci i slično) bilo je aktuelno i u Parlamentu Litvanije, budući da je Ministarstvo zdravljia Litvanije imalo namjeru podsticanja ljekara koji su diplomirali na litvanskim visokoškolskim ustanovama da ostanu u zemlji. S obzirom na nedostatak zdravstvenih stručnjaka, Ministarstvo je ovlastilo rukovodioce zdravstvenih ustanova da u saradnji sa lokalnom samoupravom koriste razne šeme kako bi motivisali studente ili ljekare da prihvate posao u opštinskim zdravstvenim ustanovama, nudeći im razne podsticaje (plaćanje školarina, pokrivanje troškova stanarine i drugih socijalnih davanja). U

Tri baltičke države, Estonija, Letonija i Litvanija, suočile su se sa sličnim visokim stopama iseljavanja od pristupanja Evropskoj uniji. Međutim, među njima postoje značajne razlike u pogledu veličine odliva, njihovih uticaja, kao i razloga za iseljavanje. U pogledu odliva stanovištva, u 2016. godini, 13,8 hiljada ljudi emigriralo je iz Estonije, 20,6 hiljada iz Letonije i 50,3 hiljade iz Litvanije.

Najčešće zemlje odredišta

S obzirom na geografsku blizinu, kulturne sličnosti i razlike u ekonomskom razvoju, nije iznenadujuće da je **Finska glavno odredište za stanovnike Estonije u inostranstvu** (19% u 2016. godini), a nakon toga slijede Ujedinjeno Kraljevstvo (2,8%), Njemačka (1,4%), Rusija (1,6%) i Ukrajina (0,9%). Prema podacima iz 2018. godine, **stanovnici Letonije uglavnom se sele u zemlje članice Evropske unije (Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska i Njemačka)**, kao i u zemlje Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (uglavnom u Norvešku). **Glavne zemlje odredišta za stanovnike Litvanije** su zemlje sa znatno većim životnim standardom u poređenju sa Litvanijom, poput **Ujedinjenog Kraljevstva (46%), Irske (8,4%), Norveške (7,8%) i Njemačke (7,6%)**.

Izvor: European Commission, Study on the movement of skilled labour (final report), June 2018

³¹ Study, ibid.

³² ECPRD Request no. 3337, Strategies intended to retain high school graduates in the home country, February 2017

³³ Study, ibid.

³⁴ Ibid, page 139

³⁵ Study, ibid.

praksi, svaka zdravstvena ustanova može plaćati školarinu, ukoliko se student obavezuje da će, nakon završetka studija, raditi u određenoj zdravstvenoj ustanovi tokom određenog vremenskog perioda. Osim toga, svaka zdravstvena ustanova ima pravo da zaključi ugovor sa rezidencijalnim ljekarom o pokriću troškova stambenog ili drugog kredita (kamate, dijela kredita ili cijelog kredita).³⁶

³⁶ ECPRD, ibid.

4. Inicijative za povratak visokokvalifikovane radne snage

S obzirom na to da problem odlaska mlađih i visokoobrazovanih ljudi iz zemlje porijekla, naročito doktora, profesora, naučnika i istraživača, IT stručnjaka, mlađih apsolvenata, kao što je prethodno navedeno, predstavlja izazov sa kojima se suočavaju i pojedine zemlje članice EU, poput Rumunije i Bugarske³⁷, Estonije, Letonije, Litvanije, Slovačke³⁸, Španije³⁹, u pojedinim zemljama postoje (ili su postojale) inicijative sa ciljem podsticanja protoka znanja i sprečavanje odliva visokoobrazovanih ljudi, odnosno podsticanja njihovog povratka u zemlju porijekla. Neke od tih inicijativa predstavljene su u nastavku ovog poglavlja.

Bugarska (*Nacionalna strategija u oblasti migracija, azila i integracija za period 2011-2020*) - Ova Strategija, između ostalog, ima za cilj da privuče bugarske migrante koji su emigrirali tokom posljednje dvije decenije.

Hrvatska („*Preko granice – Naučna saradnja*“) – Ovaj program ima za cilj da putem umrežavanja naučnika i eksperata iz dijaspore sa kolegama iz Hrvatske olakša njihov povratak u Hrvatsku. Programom se pruža podrška projektima srednje veličine na kojima sarađuju naučnici iz Hrvatske i hrvatske dijaspore. Cilj navedenog projekta je da omoguće hrvatskim naučnicima da podignu naučnu izvrsnost na veći nivo, kao i da postanu konkurentniji kako bi bili u mogućnosti da privuku međunarodne i evropske izvore finansiranja. Osim toga, ovim programom podstiču se i projekti koji stvaraju nova znanja korisna privatnom sektoru, odnosno kroz saradnju domaćih naučnika, naučnika iz dijaspore i privatnog sektora omogućava se prenos znanja i tehnologija sa vodećih svjetskih institucija na kojima rade naučnici u dijaspori u privatni sektor u Republici Hrvatskoj. Ukupna vrijednost programa je oko 5,8 miliona, a sredstva su obezbijeđena iz Evropskih strukturnih i investicionih fondova u okviru operativnog programa Djelotvorni ljudski resursi za period 2014-2020.

Estonija (*Portal „Talenti se vraćaju kući“*) – Portal pruža informacije migrantima iz Estonije u vezi sa mogućnostima zapošljavanja u domovini.

Mađarska (*Program „Omladino, dođi kući“*) – Program je pokrenut na proljeće 2015. godine, a za njegovo pokretanje utrošeno je oko 300.000 eura. Cilj programa je podsticanje mlađih ljudi iz Mađarske da se vrate iz inostranstva obezbjeđivanjem podrške za rješavanje stambenog pitanja i zapošljavanja u Mađarskoj.

Italija (*Fiskalna odredba „priliv mozgova“*) – Inicijativa je pokrenuta od strane Ministarstva ekonomije i finansija uvođenjem poreskih podsticaja (fiskalnog režima) za povratak Italijana koji žive i rade u inostranstvu.

Poljska (*Zakon o ukidanju poreza*) - Zakon je usvojen 2008. godine u cilju sprečavanja dvostrukog oporezivanja poljskih migranata. Osim toga, Poljska je uvela i poreske olakšice, pojednostavila proceduru priznanja kvalifikacija i obrazovanja stečenih u inostranstvu, kao i proceduru sticanja i obnavljanja poljskog državljanstva.

Rumunija (*Konferencija „Dijaspora u naučnom istraživanju i visokom obrazovanju“*) – Ovaj projekat ima za cilj da okupi naučnike iz inostranstva zainteresovane za saradnju sa partnerima u Rumuniji. Osim toga, *Dijaspora Start-up program* je program koji je pokrenut 2016. godine i u nadležnosti je rumunskog Ministarstva vanjskih poslova a osnovni cilj mu je podsticanje rumunskih preduzetnika u inostranstvu da investiraju u Rumuniji.

Švedska (*Omstrat internet portal i projekat Integration Halland*) – *Omstrat* je internet portal za diplomce imigrante kreiran od strane Švedske konfederacije profesionalnih udruženja (SACO). U okviru projekta *Integration Halland*, šest opština u okrugu Haland ostvarile su saradnju u cilju otvaranja puta ka tržištu rada za nove doseljenike. Projekat je pokrenut 2015. godine a finansiran je od strane Evropskog socijalnog fonda.

Izvor: Final report, The Geography of New Employment Dynamics in Europe, ESPON 2020, 2017, pages 52-52

³⁷ Prema podacima navedenim u studiji, više od tri miliona građana Rumunije i više od jednog miliona građana Bugarske živi i radi u inostranstvu. Ibid, str. 14

³⁸ ECPRD, ibid.

³⁹ Nezaposlenost i nove mogućnosti pronalaženja posla ključni su faktori emigracije kvalifikovanog stanovništva iz Španije. Izvor: EC, Study, ibid, page 86

Mađarska - Stipendija za povratak otažbini pod nazivom *SROP Albert Szent-Giorgii* ima za cilj da se pozabavi vrlo specifičnim pitanjima vještina podstičući povratak mađarskih istraživača u oblasti prirodnih i tehničkih nauka. Inicijativa obezbjeđuje finansiranje istraživačkih centara i istraživačkih grupa za iskusnije istraživače. Pored toga, *Momentum* predstavlja još jedan grant za ponovno privlačenje kvalifikovane radne snage. Isti program „ima za cilj da zadrži naučnike u Mađarskoj ili ih privuće iz inostranstva u tzv „obrnutom odlivu mozgova“. U Mađarskoj se pokreće kvalitetna istraživačka infrastruktura, sa 100+ istraživačkih projekata koji su dobili finansijska sredstva prije 2015. godine.

Slovačka - primjer sektorskog programa predstavlja grant šema koja podržava povratak stručnjaka iz inostranstva, a u nadležnosti Ministarstva obrazovanja Slovačke, sa namjerom da podstakne visokokvalifikovane slovačke stručnjake koji žive u inostranstvu da rade u javnom i državnom sektoru u Slovačkoj. Grantovi su namijenjeni da pomognu u pokrivanju troškova povezanih s povratkom u Slovačku. Nivo granta zavisi od radnog staža stručnjaka a povratni stručnjaci mogu konkurisati I za dodatni grant „za razvoj adekvatnog radnog mesta“.

Rumunija - Prema *Programu za pokretanje dijaspore*, Ministarstvo evropskih fondova Rumunije i Odjeljenje za politike u vezi sa odnosima s Rumunima svuda u svijetu (dio Ministarstva spoljnih poslova), potencijalni rumunski povratnici moći će da apliciraju za evropska sredstva do 40.000 EUR za pokretanje sopstvenog biznisa u Rumuniji.

Izvor: European Commission, *Study on the movement of skilled labour (final report)*, June 2018, pg. 135-6

Srbija – Odlukom Vlade Republike Srbije 31. januara 2019. godine, na predlog Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, osnovano je *Koordinaciono tijelo za praćenje tokova ekonomskih migracija u Republici Srbiji* sa zadatkom da vrši stručne poslove u vezi sa tekućim pitanjima iz oblasti ekonomskih migracija i predlaže nova rješenja u smislu unapređenja propisa iz oblasti ekonomskih migracija. Glavni ciljevi Koordinacionog tijela su: sprečavanje daljeg odlaska građana Republike Srbije u inostranstvo, podsticanje povratka stručnjaka iz dijaspore, kao i stvaranje poslovnog i privrednog ambijenta za dolazak stručnjaka. U tom kontekstu, u decembru 2019. izrađen je *Predlog strategije za ekonomске migracije Srbije 2021-2027*, u cilju stvaranja poslovnog i privrednog okruženja za zadržavanje radno aktivnog stanovništa u zemlji i privlačenje visokoobrazovanih i visokostručnih kadrova iz inostranstva. Među posebnim ciljevima strategije su: unapređenje institucionalnih kapaciteta za praćenje regularnih migracionih kretanja, stvaranje uslova za praćenje, podsticanje i podršku cirkularnim migracijama, usklađivanje sistema obrazovanja sa potrebama privrede, te stvaranje atraktivnijih uslova za priliv stranih studenata stručnjaka iz inostranstva.

Izvori: Predlog strategije o ekonomskim migracijama

<https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/javna-rasprava-o-predlogu-strategije-o-ekonomskim-migracijama-za-period-od-2021-do-2027> (pristupljeno 24.2.2020)

Одлука о оснивању Координационог тела за праћење токова из области економских миграција у Републици Србији "Службени гласник РС", бр. 6 од 1. фебруара 2019, 74 од 18. октобра 2019, 86 од 6. децембра 2019.
<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SiGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2019/6/8/reg> (pristupljeno 24.2.2020)

Primjer: Španska kompanija CEPSA i program „Povratak talenata“

Španska kompanija CEPSA koja je jedna od vodećih kompanija u energetskom sektoru u državi i posluje na globalnom tržištu sprovodi program „Povratak talenata“ usmjeren na stručnjake koji su emigrirali iz Španije. Cilj programa je pružanje podrške talentima koji rade u inostranstvu, a željeli bi da se vrate u svoju zemlju. Stoga, kompanija CEPSA nudi tim ljudima priliku za započinjanje profesionalne karijere u kompaniji.

Izvor: CEPSA, *Talent's back* <https://www.cepsa.com/en/talent/talent%20back> (pristupljeno 21.2.2020)

5. Pozitivni uticaji i cirkularna migracija kao efektivan alat za smanjenje odliva mozgova

Iako pitanje odliva mozgova izaziva zabrinutost u brojnim zemljama u vidu razvojnog deficitu zemlje porijekla, u skorije vrijeme veliki broj stručnjaka je mišljenja da ovaj fenomen može da dovede i do razvojnog napretka u zemlji porijekla.

S tim u vezi, brojna literatura navodi da pozitivan uticaj u zemlji porijekla može da se ogleda, na primjer, u vidu novčanih pošiljki (tzv. **privredni kapital**), kroz formiranje prekograničnih kontakata i mreža / socijalnih pošiljki (tzv. **društveni kapital**) i, na kraju, kroz prekogranični prenos znanja i iskustva (tzv. **kulturni kapital**), koji svi zajedno mogu doprinijeti razvoju. Stoga, kvalifikovana mobilnost ne treba da se posmatra samo kao razlog za zabrinutost, već može da se tumači kao pozitivan signal u zavisnosti od toga kako izvući korist za podršku razvoju zemlje porijekla odnosno matične zemlje emigracije.⁴⁰

Naime, visokoobrazovani iseljenici često stiču vještine i znanja koja mogu, po povratku u zemlju porijekla, da ojačaju njenu industriju, pa tako i stručna lica kao što su inženjeri i naučnici, mogu pomoći u poboljšanju programa istraživanja i razvoja u matičnim zemljama. Tako je u nekim zemljama uočeno da emigracija velikih razmjera gotovo uvijek olakšava stvaranje nove industrije, kada su generacije uspješnih bivših emigranata pomogle u ponovnom izumu softverskih rješenja u zemlji, istovremeno mijenjajući pristup školovanju i sektoru obrazovanja.⁴¹

Zemljama Zapadnog Balkana nedostaje pristup najsavremenijoj tehnologiji; preciznije, mnoge su prilično nerazvijene u ovoj oblasti. Stoga, kako mnogi građani sa ovog područja emigriraju da bi radili u tim industrijama, vjerovatnoća je da će doći do povećanja produktivnosti u matičnim zemljama kroz usvajanje postojeće tehnologije i vještina stečenih u inostranstvu - prije nego kroz domaći razvoj novih tehnologija. Izloženost raznolikom skupu vještina i radnih kultura, uz nova pronađena finansijska sredstva, neminovno doprinose odluci da se iseljenici vrati u matičnu zemlju. Na primjer, u Albaniji, veća vjerovatnoća je da emigranti koji su se vratili kući pokrenu sopstveni biznis od onih koji nikada nijesu napustili zemlju. Sredstva akumulirana u inostranstvu predstavljaju značajan faktor u tome. Oko 50% migranata koji su se vratili

Povratak populacije koja emigrira ili **cirkularna migracija** predstavlja potencijalno pozitivnu stranu emigracije visokoobrazovane i visokokvalifikovane radne snage jer povratkom, pored novih znanja, ova lica donose nove metode rada, savremena IT rješenja, nove kontakte, nove ideje, i često direktno investiraju u zemlju porijekla, što doprinosi njenom sveukupnom ekonomskom razvoju.

Stoga, rizik od odliva mozgova je potrebno balansirati sa mogućim pozitivnim uticajem emigracije na razvoj zemlje porijekla. U određenoj mjeri, cirkularna migracija može dugoročno ograničiti rizik od odliva mozgova, međutim, potrebne su dalje mjere za suzbijanje takvih rizika. Specifične mjere i aktivnosti za rješavanje pitanja odliva mozgova potrebno je prilagoditi situaciji u zemlji porijekla.

Na primjer, potrebna je veća bilateralna saradnja između zemalja porijekla i odredišnih zemalja koja obuhvata eksplicitni cilj podsticanja cirkularne migracije. Bilateralna saradnja na institucionalnom nivou se smatra najprihvativijim rješenjem, prilagođeno potrebama različitih profila, recimo, zdravstvenih radnika. Ciljevi takve saradnje moraju biti jasno postavljeni, vremenski okvir prilagođen i krug mora biti zatvoren nudeći u zemlji porijekla odgovarajuća radna mjesta sa visinom plate koja odražava vrijednost stečenog iskustva u inostranstvu (što, takođe, mora biti priznato na profesionalnom nivou). *

Evropska unija može da ponudi slične šeme za nastavni kadar, s tim da države odredišta doprinose troškovima migracije, smjeste nastavni kadar koji emigrira na univerzitetima i sprovode šemu cirkularne migracije koja uključuje uzajamno zapošljavanje između univerziteta i napredovanje učesnika.**

*Izvor: European Commission, Study on the movement of skilled labour (final report), June 2018, pg. 274

** Vracic, Alida, *The way back: Brain drain and prosperity in the Western Balkans - Policy brief*, European Council on Foreign Relations, May 2018, pg. 19

⁴⁰ Hornstein Tomić, C., Taylor, K, Youth unemployment, the brain drain and education policy in Croatia: A call for joining forces and for new visions, Institut Društvenih znanosti Ivo Pilar, Croatia, Foundation Wissen am Werk / Znanje na djelu, Croatia, 2018, pg. 2
(pristupljeno 21.2.2020)

⁴¹ Ibid, pg. 13

u Tursku su nakon rada u Njemačkoj 1980-ih postali preduzetnici, koristeći kapital koji su stekli u inostranstvu da bi pokrenuli svoj biznis. Prema Svjetskoj organizaciji za intelektualnu svojinu, bivši emigranti prijavili su 98% patenata u Albaniji, 75% u Bosni i Hercegovini i 71% u Srbiji.⁴²

Pojedini stručnjaci misle da je za Zapadni Balkan emigracija ogroman izvor rasta, iskustva i povezanosti sa globalnim tržištem, ali da je ključni izazov u promovisanju cirkularne migracije. Povratnici su možda imali i najveći uticaj na državni i finansijski sektor, gdje mnogi od njih sada i rade. Najmanje 20% zaposlenih u finansijskom sektoru u BiH, Hrvatskoj i Srbiji posjeduje diplome iz inostranstva. Većina državnih službenika u

Albaniji školovano je u inostranstvu. Kao pozitivni primjer navodi se Poljska gdje je od 2004. godine, kada je zemlja pristupila EU, između 500.000 i 1 milion Poljaka migriralo u UK. Posljednju deceniju, većinu ovih emigranata vratilo se u Poljsku, djelimično zbog globalne finansijske krize koja je počela 2007. godine, kada je Poljska bila jedina EU zemlja koja je izbjegla recesiju. Mada, situacija se promijenila i u Evropskoj uniji. Veliki broj Poljaka koji su se iselili u UK odlučilo je da se vrati nazad u matičnu zemlju nakon glasanja u julu 2016. godine da istupe iz EU.⁴³

⁴² The way back: Brain drain, ibid, page 13

⁴³ Ibid, page 16

6. Izazovi

Trendovi iseljavanja u regionu su nesumnjivo zabrinjavajući. Ove zemlje imaju poteškoće da odgovore na problem visoke stope emigracije, djelimično zbog nedostatka pouzdanih empirijskih studija, a samim tim i pouzdanih podataka, o efektima na ljudski kapital i rast. Raspolažući podatkom da li je zemlja izgubila 1% ili 11% svog stanovništva u jednoj godini drastično mijenja način na koji se države bave izazovom ove vrste. Tako, na primjer, većina zemalja Zapadnog Balkana, čak i onih najrazvijenih, uglavnom prikuplja podatke o stanovništvu, s tim što istovremeno prenosi odgovornost za upravljanje migracijama i podacima o migracijama na nekoliko različitih institucija. S tim u vezi, jedna od preporuka je da zemlje Zapadnog Balkana usklade svoje metodologije prikupljanja podataka i uspostave pouzdan sistem za njihovu razmjenu.⁴⁴

Kratkoročno, kreatorima politika i donosiocima odluka i dalje će nedostajati podaci o emigraciji sa Zapadnog Balkana te samim tim neće imati realnu sliku o glavnim trendovima migracije. Ipak, to ih ne sprečava da usvoje proaktivne politike koje smanjuju ekonomski pritisak na region, povećavaju pristup građana tržištu, i promovišu cirkularnu migraciju kao dio svoje stalne težnje evropskoj integraciji.⁴⁵

Srednjoročno ostaje da se vidi da li će programi i podsticaji za protok znanja konačno dovesti do toga da se uspori odlazak građana koji traže bolju perspektivu za profesionalni i lični razvoj u inostranstvu, te da ožive nerazvijene djelove zemlje koji se trenutno suočavaju sa unutrašnjim odlivom mozgova i depopulacijom ruralnih područja.⁴⁶

Dodatni izazovi nastaju kada međunarodno zapošljavanje nije dobro koordinirano i negativno utiče na finansiranje medicinskog obrazovanja a samim tim i rad u sektoru zdravstva. Mnogi zdravstveni radnici koji se isele u zemlje sa višim dohotkom imali su koristi od visokoškolskog obrazovanja koje finansira država matične zemlje. Ulaganje u obuke i usavršavanje zdravstvenih radnika koji emigriraju mogu stvoriti dodatan pritisak na finansiranje obrazovanja i sistem obuka u izvornim zemljama te eventualno oslabiti kvalitet obuka. Činjenica da mnogi zdravstveni radnici migriraju nakon završetka obrazovanja o trošku matične zemlje može smanjiti podsticaje matičnih zemalja da ulaze u obrazovanju. Selektivno međunarodno zapošljavanje ljekara specijalista ili iskusnih medicinskih sestara takođe može generisati kritične nestašice u matičnim zemljama te smanjiti kvalitet pružanja usluga.

Izvor: *Migration and Brain Drain, Europe and Central Asia Economic Update, Office of the Chief Economist, World Bank Group, Fall 2019,* pg. 63

⁴⁴ Vracic, *ibid*, page 10

⁴⁵ Vracic, *ibid*, page 11

⁴⁶ Tomić, Taylor, *Ibid.*, pg. 10

Izvori informacija

CEPSA, Talent's back <https://www.cepsa.com/en/talent/talent%20%93back>

Devaux, A, Dunkerley, F, Koch, N, Bruckmayer, M Phillips, W Jordan,V, Research for CULT Committee – *Education and Youth in the European Union, Current challenges and future prospects*,European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, 2019, Brussels, page 11

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629204/IPOL_STU\(2019\)629204_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629204/IPOL_STU(2019)629204_EN.pdf)

Doc. dr Melović B, doc. dr Stanković J, *Odliv mozgova (brain drain) – uzrok i(lj) posljedica krize populacije*, časopis Ekonomskog fakulteta u Podgorici *Preduzetnik*, broj 8, april 2012, str. 29-35

http://www.gallery.ef.ac.me/Preduzetnik_8.pdf

ECPRD Request no. 3337, Strategies intended to retain high school graduates in the home country, February 2017

European Commission, EU Science Hub, European Impact of brain drain - EU Demographic Scenarios

European Commission, Study on the movement of skilled labour (final report), June 2018

European Committee of Regions, Addressing brain drain: The local and regional dimension, 2018
<https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/addressing-brain-drain/addressing-brain-drain.pdf>

European Union, BRAIN DRAIN: a one way ticket? - Workshop on youth and workforce migration, 9 October 2018

https://europa.eu/regions-and-cities/programme/sessions/41_en

Eurostat, EU and Euro area unemployment, statistics for December 2019, published on 30 January 2020
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10159296/3-30012020-AP-EN.pdf/b9a98100-6917-c3ea-a544-ce288ac09675>

Hornstein Tomić, C., Taylor, K., Youth unemployment, the brain drain and education policy in Croatia: A call for joining forces and for new visions, Institut Društvenih znanosti Ivo Pilar, Croatia, Foundation Wissen am Werk / Znanje na djelu, Croatia, 2018, pg. 2

Jusić, M, Lavrič, M, *Youth study Southeast Europe 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, 2019 , pg. 73,
<https://www.fes-soe.org/features/youth-studies/>

Migration and Brain Drain, Europe and Central Asia Economic Update, Office of the Chief Economist, World Bank Group, Fall 2019, pg. 65

<https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update>

Одлука о оснивању Координационог тела за праћење токова из области економских миграција у Републици Србији "Службени гласник РС", бр. 6 од 1. фебруара 2019, 74 од 18. октобра 2019, 86 од 6. децембра 2019. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/2019/6/8/reg> (24.2.2020)

Popadić, D., Pavlović, Z., Mihailović, S., *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung, str. 35,
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>

Povelja Evropske unije о осnovним правима 2007/C 303/01, član 15 i član 16

http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Povelja%20Evropske%20unije%20o%20osnovnim%20pravima.pdf

Predlog strategije о економским миграцијама <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/javna-rasprava-o-predlogu-strategije-o-ekonomskim-migracijama-za-period-od-2021-do-2027> (24.2.2020)

Rašević, Mirjana, Migracije i razvoj u Srbiji, Međunarodna organizacija za migracije
https://serbia.iom.int/sites/default/files/Studija%20migracije%20i%20razvoj_0.pdf

Serbia 2019 Report, European Commission, Brussels 29.5.2019, pg. 48

Stanković, Dragana, Odliv mozgova kao gubitak i(l) dobitak za zemlju porekla, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, broj 5, 2011. godina, str. 515-526.

The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, Klaus Schwab, 2019
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Vracic, Alida, *The way back: Brain drain and prosperity in the Western Balkans* - Policy brief, European Council on Foreign Relations, May 2018, pg. 2,
<https://www.ecfr.eu/publications/summary/the-way-back-brain-drain-and-prosperity-in-the-western-balkans>

Williamson, Howard, Supporting Young People in Europe – looking to the future, Council of Europe, July 2017, pages 61 and 62
<https://rm.coe.int/supporting-young-people-in-europe-looking-to-the-future/1680739f47>